

KRISTINA VAISVALAVIČIENĖ

XX a. tarpukario lietuvių vaikų periodikos komunikaciniai modeliai: vaikų literatūros premijos

Anotacija: Straipsnyje pristatoma XX a. tarpukariu Lietuvos Raudonojo Kryžiaus organizuotų vaikų literatūros konkursų bei jų laureatų kūrybos recepcija lietuvių vaikų žurnaluose. Tyrimo tikslas – nustatyti, kokį vaidmenį atliko tarpukario Lietuvoje leisti vaikų žurnalai įtvirtinant vaikų literatūros kūriniams teiktų premijų tradiciją bei stiprinant vaikų rašytojų statusą. Straipsnyje analizuojama, kaip konkursą ir jų nugalėtojus vertino skirtingi vaikų žurnalai, kokie institucijų ir adresato komunikacijos modeliai buvo kuriami bei kas lėmė jų pasirinkimą. Vaikų žurnalų pozicija organizuojamų konkursų ir premijuotų kūrinių bei jų autorių atžvilgiu vertinama analizuojant kiekybinius ir kokybinius kriterijus.

Straipsnyje naudojamos literatūros sociologijos teorinėmis priegomis (Pierre'o Bourdieu), institucinės (Deniso McQuailo) ir naratyvinės komunikacijos (Seymouro Benjamino Chatmano) schemomis, specifiniais vaikų literatūros teoriniais aspektais (Emer O'Sullivan). Raudonojo Kryžiaus premijos už vaikų literatūros kūrinius buvo teikiamos ir Latvijoje, todėl straipsnyje pristatoma Lietuvoje vykusių konkursų ir jų laureatų kūrybos recepcija Latvijos periodikoje.

Raktažodžiai: vaikų literatūros laukas, literatūrinės premijos, lietuvių vaikų žurnalai, Raudonasis Kryžius, institucinė komunikacija, komunikaciniai modeliai.

XX a. tarpukariu Lietuvoje vaikams ir jaunimui buvo išleista per 30 pavadinimų įvairios vertės žurnalų ir laikraščių. Vieni svarbiausių to laikotarpio vaikų periodinių leidinių tikslų – pripratinti jaunąjį skaitytoją prie rašytinio žodžio gimtąja kalba, užauginti naują, aktyvią, išlavintą visuomenės kartą, išsąmoninusią savo tautos vertybes ir tautiniu pagrindu grįstą bendruomeniškumą. Lietuvių vaikų literatūros istorijai reikšmingiausi žurnalai – *Žiburėlis*, *Saulutė*, *Kregždutė*,

Žvaigždutė ir *Vyturys* – atliko labai svarbų vaidmenį telkiant ir ugdant vaikų literatūros lauko dalyvius, stiprinant vaikų rašytojų statusą, formuojant lietuvių vaikų literatūros tradicijas. Viena jų – vaikų literatūros konkursai ir literatūrinės premijos. Nors premijos skyrimo faktas yra neatskiriama ją laimėjusio rašytojo biografijos dalis, pabrėžianti jo kūrybos reikšmingumą, tačiau kaip literatūrinio gyvenimo reiškinytis jis iki šiol lietuvių vaikų literatūros tyrinėtojų darbuose nėra išsamiau aptartas ir įvertintas.

Šio straipsnio tikslas – ištirti, kokį vaidmenį atliko tarpukario Lietuvoje leisti vaikų žurnalai įtvirtinant vaikų literatūros kūriniams teiktų premijų tradiciją. Tyrimo metu buvo bandoma išsiaiškinti, kaip konkursų organizavimą ir jų nugalėtojus vertino skirtingų pakraipų vaikų žurnalai, kokie institucijų ir adresato komunikacijos modeliai buvo naudojami, siekiant paveikti adresatą, bei kas lėmė tokį jų pasirinkimą.

Tyrime paliečiamas ir tarptautinės komunikacijos aspektas – apžvelgiama Lietuvoje vykusių konkursų ir jų laureatų kūrybos recepcija kaimyninės Latvijos periodikoje. Prielaidą tokiam tyrimui sudaro nacionalinių Raudonojo Kryžiaus organizacijų instituciniai ryšiai – premijas už vaikų literatūrą teikė ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos Raudonasis Kryžius, ir viena, ir kita organizacija leido vaikams skirtus žurnalus: Lietuvoje – *Žiburėlj*, Latvijoje – *Latvijas jaunatne*.

Vaikų periodikos komunikacijos specifika

Vaikų žurnalas kaip tekstas veikia pagal tą pačią naratyvinės komunikacijos struktūrą kaip ir literatūra. Literatūros kūrinio naratyvinei komunikacijai apibūdinti JAV mokslininkas Seymouras Benjaminas Chatmanas siūlo šešių skirtingų institucijų schemą¹, kurią sudaro trijų plotmių poros: (A) realus autorius ir realus skaitytojas, (B) numanomas autorius ir numanomas skaitytojas, (C) pasakotojas (*narrator*) ir pasakojimo adresatas (*narratee*).

Periodiniuose leidiniuose, telkiančiuose įvairiausio žanro ir įvairių autorių tekstus, pagrindinis veikėjas, adresantas ar „vartininkas“² yra leidėjas ar leidinio

1 Seymour Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, London: Cornell University Press, 1978; Cornell Paperbacks, 1980, p. 28.

2 Lewis A. Coser, Charles Kadushin, Walter W. Powell, *Books – The Culture and Commerce of Publishing*, New York: Basic Books, 1982, p. 4.

redaktorius, nuo kurio priklauso, kokia informacija, kokios idėjos į leidinį patenka ir kokias semantines komunikacijos struktūras jis kuria. Kita vertus, redaktorius nėra atskirtas nuo visuomenės socialinių struktūrų, tad vienu metu veikia ir pagal kitų laukų (politikos, švietimo, ekonomikos ir kt.) taisykles, taip suformuodamas savo kaip socialinio veikėjo tapatybę³. Analizuojant vaikų literatūros konkursų ir vaikų periodikos sąsajas, į tyrimo lauką patenka keli instituciniai adresanto variantai: konkurso organizatorius, žurnalo redaktorius, premijuotas knygas ir rašytojus pristatančių tekstų autoriai, premijuotas knygas išleidusios leidyklos.

Žurnaluose spausdinamos informacijos apie vaikų literatūros konkursus ir premijų laimėtojus adresatas yra nevienareikšmis. Kalbant apie vaikų žurnalus, svarbiausią vietą, žinoma, užima vaikas. Anot vokiečių literatūrologės Emer O’Sullivan, vaikų literatūrai būdinga asimetrinė komunikacija – tai suaugusiųjų kūryba, skirta vaikams⁴. Kanados vaikų literatūros tyrinėtojas Perry Nodelmanas adresato ir adresanto sampratą išplečia ne tik socialinėmis, bet ir ekonominėmis kategorijomis, įvesdamas „pasislėpusio suaugusiojo“ sąvoką. Jo manymu, vaikų literatūra – tai laukas, esantis literatūrinės produkcijos lauke⁵, todėl asimetrinė komunikacija pasirodo visuose vaikų literatūros sistemos lygmenyse: leidyboje, marketinge, kritikoje, bibliotekininkų, parduotuvėjų, mokytojų, tėvų ir kitų tarpininkų veikloje.

Daugumos Lietuvoje tarpukariu leistų vaikų žurnalų adresatas dar nebuvo išsikristalizavęs, tad suaugusysis adresatas juose dažnai buvo lygiai taip pat gerai matomas kaip ir vaikas. Atlikdami kompensacinę literatūros skaitinių⁶ ir su vaikų švietimu bei literatūra susijusias specializuotas periodikos funkciją, dalį vaikų žurnaluose spausdinamų tekstų redaktoriai skirdavo ne tik tarpininkų grandžiai – mokytojams, tėvams, bet ir literatūrinės produkcijos gamintojams – rašytojams, žurnalų bendradarbiams.

Vaikų meninio ir socialinio ugdymo atžvilgiu sėkmingiausias komunikacinis modelis yra tas, kuris tiesiogiai nukreiptas į tikslinę auditoriją – vaikus, sugebantis prisitaikyti prie vaiko suvokimo, patraukti jo dėmesį ir perteikti

3 Loreta Jakonytė, „Pierre’o Bourdieu literatūros sociologija“, *Literatūra*, Nr. 47 (1), 2005, p. 63.

4 Emer O’Sullivan, *Comparative Children’s Literature*, Routledge: London and New York, 2006, p. 14.

5 Perry Nodelman, *The Hidden Adult: Defining Children’s Literature*, Baltimore: JHU Press, 2008, p. 245.

6 Genovaitė Raguotienė, „Lietuvių vaikų periodika: pradžia ir raida iki 1940 metų“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, sudarė Kęstutis Urba, Kaunas: Šviesa, 1995, p. 278, 281.

tas kultūrinės, estetiškos, literatūrinės vertybės, kurios yra laikomos vertingiausiomis. Tuo tarpu įvairiais suaugusiais tarpininkais papildyta ar iš jų sudaryta komunikacijos grandinė gerokai išplečia vaikų literatūros lauko ribas ar net jas ištrina.

Periodinis leidinys yra ne tik tekstas, bet ir institucija, atliekanti tam tikras funkcijas. Pagal olandų mokslininko Deniso McQuailo sudarytą medijų institucinės komunikacijos funkcijų schemą⁷ vaikų žurnalų tyrimui pasirinktu aspektu parankiausios yra informacijos, koreliacijos ir mobilizacijos sąvokos. Pirmoji siejama su informacijos apie visuomenės ir pasaulio įvykius teikimu, inovacijų, progreso skatinimu. Antroji susijusi su interpretacija, normų ir autoritetų palaikymu, bandymu koordinuoti atskiras veiklas, nustatyti prioritetų tvarką. Tuo tarpu mobilizacija apima agitacijos už visuomeninius tikslus įvairiose (politikos, karo, ekonomikos, religijos ir kt.) sferose veiksmus⁸. Šios funkcijos žymi ir tam tikrą komunikacijos intensyvumą bei perduodamo pranešimo strateginius tikslus. Minėtas funkcijas papildžius nulinės kategorijos kriterijumi, vaikų žurnalų įsitraukimo į vaikų literatūros apdovanojimų diskursą lygmenis galima įvertinti pasitelkiant tokią schemą: a) nedalyvavimas, arba ignoravimas, b) neutralus, arba informuojantis tarpininkavimas, c) suinteresuotas, arba koreliuojantis tarpininkavimas, d) aktyvus, arba mobilizuojantis dalyvavimas.

Straipsnyje išsamiau aptariami tik tie lietuvių vaikų žurnalai, kurie vienokiu ar kitokiu būdu dalyvavo literatūrinių premijų diskurse, tad likusieji nuošalyje ar sąmoningai ignoravusieji literatūros vaikams konkursus ir galimos tokios laikysenos priežastys yra platesnio tyrimo objektas, todėl lieka už šio straipsnio ribų.

Pirmoji lietuvių literatūros premija ir oficialus vaikų literatūros komunikacijos kanalas

Pirmąją vaikų literatūros premiją nepriklausomoje Lietuvoje 1933 m. įsteigė Lietuvos Raudonasis Kryžius (toliau – LRK). Stebina ne tik tai, kad jos steigėja buvo tarptautinė organizacija, mažai susijusi su literatūra, bet ir tai, kad tai

7 Denis McQuail, *McQuails Mass Communication Theory*, fifth edition, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 2005, p. 97–98.

8 *Ibid.*

buvo pati pirmoji literatūros premija nepriklausomos Lietuvos istorijoje⁹. Iki jos įsteigimo Lietuvos rašytojai retai kada sulaukdavo kokios paramos – rašytojų ir menininkų projektuotas Lietuvos kultūros rėmimo fondas negavo Švietimo ministerijos pritarimo ir iki pat Antrojo pasaulinio karo net nepradėjo funkcionuoti¹⁰. Palyginti vėlai (1932) įsikūrusi politiškai neutrali Lietuvos rašytojų draugija taip pat nesulaukė vyriausybės paramos ir lėšas kaupė iš nario mokesčių, bet jos buvo per menkos, kad išjudintų literatūrinį gyvenimą. Šitai žinant sunku būtų patikėti, kad įsteigta LRK literatūrinė premija nerezonavo su rašytojų pastangomis steigti premijų fondą. Tai, kad septynerius metus vykusių LRK konkursų komisijos narių daugumą sudarė ne LKR administratoriai, o rašytojai, liudija, kad šių dviejų institucijų ryšys buvęs nuo pat pradžių. Premijos teikimą vaikų rašytojams spaudoje komentavęs Liudas Gira LRK pavyzdžiu provokavo visuomenės diskusiją apie premijų reikalingumą, akcentuodamas, kad jau antraisiais LRK premijos teikimo metais „ši svarbi tautinės mūsų literatūros šaka išaugo dešimpteriopai“¹¹.

Be rašytojų, konkursu ne mažiau suinteresuotas buvo ir pats LRK. Vaikai buvo parankus nepolitinis objektas, kuriuo organizacija manipuliuo, siekdama mažinti įtampas tarp tautų ir valstybių. Nuo 1923 m. Lietuvoje pradėta populiarinti Lietuvos jaunimo RK draugija (toliau – LJRK), o šiam darbui palengvinti pasitelktas vaikų žurnalas *Žiburėlis* (1920–1923–1944). Jį LRK valdyba perėmė iš Antano Giedraičio, kai dėl patiriamų finansinių sunkumų pirmojo nepriklausomos Lietuvos žurnalo vaikams įkūrėjas buvo priverstas jo atsakyti. Į naujojo redaktoriaus – gydytojo Roko Šliūpo – rankas perduotas žurnalas iš literatūrinio pamažu ėmė virsti instituciniu informaciniu leidiniu. Komunikaciją su vaikais galėjo atkurti tik patrauklus žurnalo turinys, įvairūs, įdomūs skaitiniai, originalios pasakos, apysakos. Nuolatinis žurnale spausdinamosios medžiagos trūkumas atliepė tarp rašytojų kylančias diskusijas apie sunkią rašytojų padėtį ir prestižą galinčias pagerinti literatūrinės premijas. Tad netrukus po rašytojų draugijos įkūrimo įsteigta LRK premija vaikų ir jaunimo literatūrai logiškai atspindi apibusę naudą.

1933 m. *Žiburėlyje* publikuotas skelbimas teigė, jog kasmetinė 1000 Lt LRK premija už geriausią tais metais išleistą knygą steigiama norint „skatinti

9 Genovaitė Raguotienė, *Lietuvių vaikų lektūra 1918–1940 m.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 143.

10 Latvijoje jis buvo įsteigtas 1922 m.

11 Liudas Gira, „Literatūrinės premijos“, *Literatūros naujienos*, 1935 01 05, Nr. 1, p. 2.

mūsų rašytojus, poetus rašyti daugiau dailiosios literatūros veikalų vaikams ir jaunimui¹². Pirmaisiais metais komisiją sudarė gydytojas, pirmasis LJRK pirmininkas ir *Žiburėlio* redaktorius Aloyzas Petrikas, rašytojai Liudas Gira, Adomas Lastas, Petras Vaičiūnas ir jau minėtas Giedraitis. Kituose konkursuose komisijos sudėtis iš rašytojų pusės keitėsi – vieną atstovą į komisiją kasmet atsiųsdavo Rašytojų draugija, kitus LRK pasikviesdavo asmeniškai. Be to, kasmet į komisiją buvo kviečiamas praeitų metų nominantas. Tai, kad konkurso organizavimas buvo susijęs ir su *Žiburėlio* literatūrinės dalies stiprinimu, liudija viena iš konkurso nuostatų, įpareigojanti premijos laimėtoją „per metus į draugijos leidžiamą *Žiburėlį* parašyti ne mažiau kaip du straipsnius po 100 eilučių“¹³. Pastarosios dvi nuostatos itin pasitarnavo kaip vaikų literatūros lauką mobilizuojantis faktorius. Pirma, pradėtas formuoti oficialus lietuvių vaikų literatūros vertintojų branduolys, antra – įtvirtintas *Žiburėlio* kaip vaikų literatūros lauko centro statusas. Šis faktas ne visiems tuo metu leidžiamiems vaikų žurnalų redaktoriams pasirodė priimtinas. Apie užgautas ambicijas dėl nelygiaverčių konkurencinių sąlygų liudija pirmojo *Žiburėlio* redaktoriaus, vėliau *Saulutės* leidėjo, Giedraičio laiškas skaitytojams, išspausdintas 1938 m. žurnalo jubiliejaus proga, kuriame *Žiburėlio* žurnalo kokybė įvertinama ne kitų Lietuvoje leidžiamų žurnalų vaikams atžvilgiu, o diplomatiškai pasirenkant „kitų pasaulio tautų Raudonojo Kryžiaus vaikų laikraščių“ kontekstą¹⁴.

Pirmuoju LRK premijos laimėtoju tapo žurnalistas, fotografas, rašytojas Petras Babickas, apdovanotas už 1933 m. išleistą apysaką *Murziukas*. *Žiburėlyje* apie tai pranešta 1934 m. vasarį, pabrėžiant, jog Babickas esąs ne tik „žinomas“, bet ir „vienas geriausių mūsų rašytojų“¹⁵. Laimėtoją charakterizuojanti pranešimo retorika ne visiškai atitiko tikrovę. Nors Babickas jau buvo išleidęs knygų suaugusiems ir vaikams¹⁶, labiausiai jis išgarsėjo kaip autorinės radijo laidelės

12 „Lietuvos Raud. Kryž. vaikų ir jaunimo dailiosios literatūros premija“, *Žiburėlis*, 1933, Nr. 6, p. 14.

13 Genovaitė Raguotienė, *op. cit.*, p. 143.

14 Antanas Giedraitis, „*Žiburėlio* steigėjo ir jo pirmojo redaktoriaus žodis“: [laiškas skaitytojams], *Žiburėlis*, 1938, Nr. 10, p. 4 (2). Čia ir toliau tekste puslapiai nurodomi dviem variantais: neapskliaustasis skaičius – puslapio numeris suskaitmeninto leidinio peržiūros programoje www.epaveldas.lt, skliausteliuose – faktinis puslapis leidinyje.

15 Petras Babickas, *Murziukas*: [Apysaka], Kaunas: Minijatiūra, 1933.

16 Iki *Murziuko* vaikams buvo išėjusi Babicko apsakymų knyga *Nuostabi Jonuko kelionė* (1930), eilėraščių rinktinė *Tra-ta-ta-ta-ta* (1930) ir kt.

vaikams Kauno radiofone įkūrėjas ir vedėjas (1927–1931)¹⁷. Iki apdovanojimo jis, galima sakyti, nebendradarbiavo nei su vienu vaikų žurnalu. Tiesa, šioks toks ryšys jį siejo su Giedraičiu ir jo žurnalu *Saulutė* (1925–1931), kuriame Babickas pristatomas kaip „radio ‚dėdė‘, iš kurio vaikai yra girdėję daug gerų dalykų“¹⁸. Po premijos įteikimo *Žiburėlyje* laureatas pristatomas gana lakoniškai, nepateikiant jo biografinių duomenų, nepristatant kūrybos, tačiau greta pranešimo išspausdinta nemaža nuotrauka, iš kurios švelniai besišypsantis laureatas atliko informacijos stoką kompensuojančią koreliacinę funkciją – kūrė tikro vaikų rašytojo įvaizdį¹⁹.

Nors nedaug žinoma apie kitus pirmojo konkurso dalyvius²⁰, tačiau premiją laimėjusio kūrinio vertė kelia klausimų. Apysaka *Murziukas* gana griežtai kritikuota dar prieš apdovanojimą²¹, ji ir dabar nėra laikoma stipriausiu rašytojo kūriniu dėl savo eklektiškumo, temų gausos, neįtikinamų charakterių²². Vertinant literatūrinės komunikacijos požiūriu, kūrinys iš tiesų painus, neturintis aiškaus adresato. Painiavą kelia jau pats kūrinio pavadinimas – jis signalizavo knygą priklausant tradicinei pradinukų lektūrai, jo semantika sugestijavo vaikų literatūros kontekste tradicinę apsileidusio ir neklaužados vaiko kokybinio pasikeitimo temą. Tokia pavadinimo interpretacija iš tiesų galėjo atliepti konkurso organizatoriaus misiją ugdyti vaikų higienos įgūdžius ir moralines vertybes (kurias, beje, Babickas populiarino ir radijo laidelėse)²³. Tiesa, apysakoje kokybinis veikėjo Jurgio Sauliaus pasikeitimas iš tiesų įvyksta, tačiau jo idėjinė retorika

17 Stasys Štikelis, *Eterio šviesa: Nepriklausomos Lietuvos radijas 1919–1940 m.*, Kaunas: Varpas, 2001, p. 182.

18 Petras Babickas, „Jonukas radio svečias“: [apsakymėlis], *Saulutė*, 1929, Nr. 19–20, p. 19 (337)–25 (343).

19 „Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 1933 m. jaunimo literatūros premiją gavo rašytojas Petras Babickas“, *Žiburėlis*, 1934, Nr. 2, p. 13.

20 Pasak Liudo Giros, „rimtas varžytininkas“ pirmajai LRK premijai buvo Stepo Zobarsko knyga *Gerasis aitovaras*, tačiau ji „dėl formalinių priežasčių negalėjo būti tada juri komisijos svarstyta“, mat buvo išspausdinta su 1934 m. data. Žr.: Liudas Gira, „Stepas Zobarskas: Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 1934 m. premijos laureatas“, *Literatūros naujienos*, 1935 01 05, Nr. 1, p. 2. Žinoma, jog pirmajame konkurse dalyvavęs ir Pranas Mašiotas (nusiuntęs kūrinius „Pajūriais pamariais“, „Pažadėta – tęsėta“ ir „Indėnai piliakalny“). Žr.: B. B-nas, „Pranas Mašiotas – jubiliatas“, *Lietuvos aidas*, 1933 12 21, Nr. 289, p. 6.

21 Petras Ruseckas, „Murziukas“, *Židinys*, 1933, Nr. 4, p. 421.

22 Kęstutis Urba, „Neišsiginsiu nė vienos savo knygos: Petro Babicko vaikų proza“, *Rubinaitis*, 2003, Nr. 2 (26), p.19.

23 Eglė Zakarauskaitė, „Kūrėjas, neabejingas vaikystei“, *Rubinaitis*, 2003, Nr. 2 (26), p. 13.

nukreipta į gyvenimo kelią besirenkančius vyresnius paauglius²⁴. Dar daugiau – šiuo kūriniu, regis, norėta pasiekti ir suaugusių adresatą – pabrėžiama mokytojų, filantropų reikšmė likimo nelepinamiems ir socialiai silpniems jaunuoliams. Aktyvią poziciją užimančių našlaičių rėmėjų idėjinio krūvio persvarą pasyvaus, likimo valdomo pagrindinio veikėjo atžvilgiu vėliau sukritikavo kitas LRK premijos laureatas Bernardas Brazdžionis²⁵. Ieškant motyvų, kodėl apysakos adresato nevienalytiškumas neužkliuvo geriausią vaikų literatūros kūrinių renkančiai konkurso komisijai, galima spėti, jog pirmosios premijos skyrimo teisė buvo suteikta konkurso organizatoriui, mat apysaka asociatyviai atspindėjo paties RK labdaringą veiklą. RK idėjoms po humanizmo vėliava suvienyti visą pasaulį antrino ir apysakos pabaigoje pasakotojo lūpomis išsakytas protagonisto troškimas visą šalį paversti „gražiai žydinčiu sodu, kuriame susitiktų ir vargšai, ir turtingieji, ir mokyti, ir tamsuoliai, ir darbininkai, ir ponai“²⁶.

Po *Murziuko* apdovanojimo viena po kitos išėjo kelios Babicko knygos, tuo tarpu rašytojo publikacijos *Žiburėlyje* iki pat 4-ojo dešimtmečio pabaigos buvo tik epizodinės. Pirmoji Babicko publikacija po apdovanojimo – 1934 m. pabaigoje per du *Žiburėlio* numerius išspausdintas reportažas iš Amerikos²⁷. Galima spėti, jog tai buvo konkurso nuostatuose įrašytos „privalomosios“ laureato eilutės. Nepaisant neužsimezgusio literatūrinio bendradarbiavimo, redakcijos ir rašytojo ryšys, matyt, buvo nuolat palaikomas – kitų metų LRK literatūriniame konkurse Babickas įtraukiamas į komisijos sudėtį, o žurnalo skaitytojams apie jį primenama dar vienu publicistiniu teksteliu apie Ameriką – šįkart tuoj po geriausio kitų metų autoriaus – Stepo Zobarsko – pavardės ir jo kūrinio *Ganyklų vaikai* pavadinimo paskelbimo. Pastarąją žinią ir Babicko publikaciją lydėjo ne meninė, o komunikacinę vertę turintis Mato Grigonio panegirinis eilėraštis, adresuotas abiem premijos laimėtojams. Eilėraštyje operuojama laureatų kūrinių pavadinimų ir temų įvaizdžiais, į laureatus kreipiamasi vardu ir pirmuoju asmeniu: „Petrai Babicke, / Kūdikiams gyski! / Stepai Zobarske, / knygas atverski! [...] Jūs, vainikuoti, / murzoms myluoti, randat ganyklų / kūdikį mıklų. [...]“²⁸

24 Kęstutis Urba, *op. cit.*

25 Bernardas Brazdžionis, „Lietuvių vaikų literatūra“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, Kaunas: Šviesa, 1995, p. 65.

26 Petras Babickas, *Murziukas*, p. 65.

27 Idem, „Kelionė į Ameriką“: [straipsnis], *Žiburėlis*, 1934, Nr. 11, p. 7–8, Nr. 12, p. 9–10.

28 M.[atas] Grigonis, „Laureatams“: [eilėraštis], *Žiburėlis*, 1935, Nr. 2, p. 11.

Tai, kad toks, vidinei rašytojų komunikacijai labiau tinkantis, eilėraštis buvo išspausdintas, rodo, jog *Žiburėlis* imtas suvokti kaip oficialus vaikų literatūros lauko centras, apie kurio ašį telkiasi geriausi Lietuvos vaikų literatūros kūrėjai, į kurių tarpą įsirašė ir sveikinimą atsiuntęs ir taip apie save priminęs pirmojo lietuvių vaikų poezijos rinkinėlio autorius Grigonis.

Kiti tuo metu ėję vaikų žurnalai apie pirmąją vaikų literatūrai skirtą premiją nutylėjo, matyt, laikydami tai privačiu LRK reikalu. Tuo tarpu *Žiburėlio* dėmesys pirmajam premijuotam autoriui neišblėso iki pat pirmosios sovietų okupacijos: 1938 m. *Žiburėlio* jubiliejaus proga Babickas buvo pristatytas greta kitų ištikimiausių žurnalo bendradarbių (Giedraičio, Petriko, Šliūpo, Mašiotto, Vytės Nemunėlio, Liudo Dovydeno ir kt.)²⁹. 1940 m. po ilgesnės pertraukos *Žiburėlyje* pasirodžiusi Babicko apysaka *Cap ir Rap* apie Vilniaus vaikų gyvenimą buvo vėl palydima tuometinio žurnalo redaktoriaus Jurgio Aleknos koreliuojančio priminimo apie autoriaus sąsajas su *Žiburėliu* ir 1933 m. jam suteiktą LRK literatūrinį apdovanojimą³⁰. Redaktoriaus siekį formuoti žurnalo, kaip patikimiausios kokybės tekstus teikiančio leidinio, statusą sustiprino publikaciją lydintis prieraišas „specialiai *Žiburėliui*“: Apysaka *Cap ir Rap* buvo spausdinama tęsiniais per devynis 1940 m. numerius, tad rašytojo pavardę turėjo įsidėmėti visi žurnalo skaitytojai. Nacistinės Vokietijos valdymo sąlygomis rašytojas vėl ėmė bendradarbiauti su *Žiburėliu* – jame buvo išspausdinti keli jo apsakymai, pasakos karo tematika, nuotraukos, tačiau apie ankstesnius apdovanojimus ar ypatingą ryšį su žurnalu nebeužsimenama. Latvijos spaudoje Babicko paminėjimai su laimėtają premija nesiejami, net pačių lietuvių pastangomis reklamuose Lietuvos literatūrinėse naujienose laimėjimas nutylimas, o poetas pristatomas kaip modernios poezijos suaugusiems ir vaikams kūrėjas.

Konkurso tradicijų įtvirtinimas

Du kartus LRK premijomis – už 1934 m. išleistą apsakymų knygą *Ganyklų vaikai* ir 1939 m. išleistą apsakymų rinkinį *Pabėgėlis* – apdovanoto rašytojo Stepo Zobarsko ryšys su *Žiburėliu* buvo dar glaudesnis. Jau pirmajame pranešime

29 Petras Babickas, „Kai buvau vaikas“: [esė], *Žiburėlis*, 1938, Nr. 10, p. 9.

30 Idem, „Cap ir Rap“, *Žiburėlis*, 1940, Nr. 1, p. 5.

apie įvykusio konkurso rezultatus jis įvardijamas kaip *Žiburėlio* bendradarbis³¹, nors prieš apdovanojimą žurnale buvo išspausdinti tik trys jo apsakymai, o du iš jų³², vėliau įėję į apdovanotąjį rinkinį, buvo pasirašyti Stepono Malaišio vardu. Pristatant laureatą *Žiburėlyje*, informacija apie ankstesnes autoriaus publikacijas nedetalizuojama, tačiau, kaip ir Babicko atveju, neužmirštas vaikų auditorijai svarbus vizualumo aspektas – šalia pranešimo išspausdinta laureato nuotrauka.

Kultūrinėje spaudoje teigiamai apie knygą buvo atsiliepta dar iki apdovanojimo – rašytojo apsakymai vadinti „tikrais dailiosios literatūros brangdarbėliais“³³. Zobarsko apdovanojimu itin džiaugėsi komisijoje dalyvavę rašytojų draugijos nariai, kurie, atrinę jo knygą iš kitų 30 pretendentų, pabrėžė, jog „autoriui pavyko sugauti ir tinkama forma išreikšti lietuviško vaiko dvasinį pasaulį“³⁴. Dalyvavimas vertinimo komisijoje suteikė progą sustiprinti jaunos organizacijos statusą – jos nariai pasirūpino, kad per publikacijas Lietuvos ir Latvijos spaudoje kiek galima plačiau būtų paskleista žinia ne tik apie jaunojo kolegos laimėjimą, bet ir apie tai, kad jis, kaip ir dauguma konkurso komisijos narių, priklausė Rašytojų draugijai³⁵. Pasitelkus mobilizuojančią komunikaciją, išeinančią iš vaikų literatūros lauko ribų, vaikų literatūros apdovanojimo įvykiui buvo suteikta nacionalinės kultūros vertybės reikšmė, buvo atkreiptas ir valdžios dėmesys – nuo 1935 m. premijas literatūros kūriniams įsteigė ir Lietuvos Švietimo ministerija, ir „Sakalo“ bei „Spaudos fondo“ leidyklos³⁶.

Be to, kad pastaruosius dvejus metus Zobarskas sėkmingai darbavosi jaunimo literatūros lauke, buvo rašytojų draugijos narys, netiesioginę įtaką pripažinimui galėjo daryti ir tai, kad nuo 1934 m. rašytojas aktyviai įsitraukė į LRK veiklą. Lemtingas įvykis tvirtai įtraukė jauną rašytoją į vaikų literatūros lauką – netrukus jis buvo pakviestas redaguoti *Žiburėlį* vietoje ilgamečio redaktoriaus Aloyzo Petriko. Naujasis statusas buvo pakankamai svarus – gal todėl

31 „Jaunimo literatūros premija“: [žinutė], *Žiburėlis*, 1935, Nr. 1, p. 15.

32 Steponas Malaišis [Stepas Zobarskas], „Aliuko mišios“: [apsakymas], *Žiburėlis*, 1934, Nr. 4, p. 8–10; „Audra“: [apsakymas], *Žiburėlis*, 1934, Nr. 8, p. 8–10.

33 E. Radzikauskas [Liudas Gira], „Stp. Zobarskas ‚Ganyklų vaikai‘“: [recenzija], *Literatūros naujienos*, 1934, Nr. 14, p. 5.

34 V. A., „Vakar buvo įteikta Stepui Zobarskui premija“, *Lietuvos aidas*, 1935, Nr. 16 (sausio 19), p. 4.

35 *Ibid.*, „Stepas Zobarskas – Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 1934 m. premijos laureatas“, *Literatūros naujienos*, 1935 01 05, Nr. 1 (17), p. 2.

36 „Literatūros premijos“, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 8, p. 25 (195).

nė prie vienos tolesnės rašytojo publikacijos žurnale apie laimėtą premiją jau nebebuvu užsimenama.

Už 1935 m. už išleistą pasaką *Skrudėlytės Greitutės nuotykių* premijuotas rašytojas, poetas Vytautas Tamulaitis, skirtingai nei Zobarskas, iki apdovanojimo glaudesnių sąsajų su *Žiburėliu* neturėjo. Nuo gimnazijos suolo net aštuonerius metus (nuo 1927) jis intensyviai bendradarbiavo Stasio Tijūnaičio redaguojamame vaikų žurnale *Žvaigždutė* (1923–1940). Apie literatūrinį buvusio bendradarbio apdovanojimą *Žvaigždutėje* nebuvo pranešta (tai galėjo nulemti žurnalo redaktorių ir leidėjų kaita), tačiau knyga *Skrudėlytės Greitutės nuotykių* anonsuota, tiesa, dar prieš apdovanojimą. Ir *Žvaigždutėje*, ir *Žiburėlyje* knyga buvo pasitiktą itin palankiai. Skaitytojai buvo raginami skaityti knygą ir pažinti gamtos pasaulį, nepraeiti net pro mažiausią „gamtos padarinėlį“, kuris yra „pilnas įvairiausių nuotykių, pavojų, kovų, liūdnu ir linksmų dalykų“³⁷. *Žiburėlyje* užsimenama apie Tamulaičio sąsajas su vaikų laikraščiais, rašytojas giriamas dėl sugebėjimo personifikuotu skrudėlių gyvenimu sudominti ir suaugusį skaitytoją³⁸.

Nuo 1936 m. vietoje informacinio pranešimo apie konkurso rezultatus *Žiburėlyje* imti spausdinti išplėstiniai premijuotų autorių pristatymai. Išsamų *Žiburėlio* skaitytojams mažiau pažįstamo Tamulaičio pristatymą parengė tarp vaikų autoritetą turintis ir visų vaikų žurnalų graibstomas Brazdžionis, kuris savo straipsnio autorystę taip pat susieja su savo įvaizdžiu vaikų literatūros lauke – pasirašo Vytės Nemunėlio slapyvardžiu. Kultūrinių leidinių reklaminį diskursą tyrinėjančių mokslininkų pastebėjimu, „vienas iš būdų paskatinti visuomenę vertinti ir priimti intelektualinės veiklos produktą kaip kultūrinę vertybę yra veikėjai“, t. y. autoritetingi asmenys, kurių paminėjimas kultūros leidinyje lemia skaitytojo apsisprendimą rinktis³⁹. Brazdžionis straipsnio tekste ne tik sukuria vaikams semantiškai artimą verbalinį ir simbolinį Tamulaičio portretą (rašytojas esą ne „senas, su žila barzda, su dideliais akiniais mokslininkas“, o „dar visai jaunas vyras, linksmas ir smagus studentas, visada giedriu veidu ir jaunuoliška, gera širdimi“)⁴⁰, bet ir pats į jį įsirašo („pradžios mokyklą lankiau“, „gyvą Jakštą,

37 „Kas naujo vaikų knygyne?“, [recenzija], *Žvaigždutė*, 1935, Nr. 11, p. 20 (157).

38 A. Demenaitis, „Vytautas Tamulaitis ‚Skrudėlytės Greitutės nuotykių‘: [anotacija], *Žiburėlis*, 1935, Nr. 12, p. 19 [3-ias viršelis].

39 Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Justina Vaitelytė, „Kultūrinės vertybės ‚Naujosios Romuvos‘ (1931–1940) reklamose“, *Respectus philologicus*, Nr. 18 (23), 2010, p. 153.

40 Vytė Nemunėlis, „Jaunimo rašytojas Vyt. Tamulaitis“, *Žiburėlis*, 1936, Nr. 2, p. 17 (15)–18 (16).

[...] Vydūną, Maironį pamačiau“), pozicionuodamas save kaip simbolinį kapitalą turintį adresatą. Pagarbi, betarpiška straipsnio autoriaus kuriama komunikacinė asimetrija ne užgožia patirties ir žinių neturintį numanomą adresatą, o prie jo prisitaiko – į literatūros kūrinio, rašytojo darbo prasmės apsvaistymų kontekstą vaikas įvedamas palaipsniui – per savo („aš galvodavau, kad rašytojai yra labai keisti žmonės“) ir Tamulaičio vaikystės patirtis („švilpavo su parskrendančiais varnėnais“, „beskaitydamas vaikų laikraščius [...] pats irgi sumanė ką ką nusiųsti“), per numanomo adresato galimai turimas žinias („Jūs apie jus [rašytojus – KV] girdėjote klasėse, skaitėte laikraščiuose ir knygose“, „kuris jūsų nesimokė atmintinai ir nedeklamavo“). Į adresatą nukreiptas netiesioginis raginimas skaityti vaikų laikraščius ir knygas bei kurti susisieja su vaikų literatūros lauką mobilizuojančiu pranešimu, jog „jauniems ir mažiems skaitytojams maža rašytojų“. Buvimo vaikų rašytoju statuso svoris šiame tekste sustiprinamas tiek asmeniniu teksto autoriaus autoritetu, tiek kitų žinomų rašytojų (Mašiotų, Giedrius, Maironio, Vinco Kudirkos, Jono Biliūno, Motiejaus Valančiaus, Giros, Vinco Mykolaičio-Putino, Vaičiūno ir kt.) paminėjimais, o išryškintos apdovanojimo autoriaus ir vaikų žurnalų (*Žvaigždutės*, *Žiburėlio*) sąsajos stiprina pastarųjų institucinį simbolinį kapitalą. Tai buvo pirmas su vaikų literatūros premijomis susijęs atvejis, kai du tarp savęs konkuruojantys žurnalai buvo sujungti į vieną bendrą vaikų literatūros lauką, kurį kuriančių veikėjų svarbiausias tikslas – kokybišką literatūrą skaitantis vaikas. Kažin ar tokia komunikacinė jungtis būtų išsivysčiusi, jei pristatymo autorius būtų ne Brazdžionis, kuris pirmuosius savo žingsnius į vaikų literatūrą pradėjo būtent *Žvaigždutėje*.

1937 m. nuorodą į apdovanojimą prie pirmosios Tamulaičio publikacijos vaikų žurnale *Vyturys* (1931, 1935–1940) pateikė ir šio žurnalo redaktoriai. Premijuotos knygos pavadinimu, pačiu premijavimo fakto kartojimu Tamulaičio atpažįstamumas buvo palaikomas iki pat 1944 m., o vėliau – ir išėivijoje.

Bene išsamiausiai iš visų LRK premija apdovanotųjų rašytojų vaikų žurnaluose buvo pristatytas 1936 m. premijos nominantas Brazdžionis (Vyte Nemunėlis). Jo eilėraščių knyga *Kiškių kopūstai* apskritai buvo pirmoji premijuota poezijos knyga lietuvių literatūros istorijoje.

1937 m. vasarį *Žiburėlyje* išspausdinto pristatomojo straipsnio autorius Tamulaitis už pernykštę rašytojo dovaną atsilygino su kaupu, tačiau ne itin kūrybingai – straipsniui panaudota paties Brazdžionio teksto apie Tamulaitį klišė, naudojamas toks pats naratyvinės komunikacijos modelis, ta pati teksto struk-

tūra ir retorika. Poeto išskirtinumas grindžiamas visuotiniu atpažįstamumu ir pripažinimu tarp vaikų, jis vadinamas „žymiausi[u], mėgiamiausi[u] mūsų jaunimo, mūsų mielų mažyčių poezijos kūrėj[u]“⁴¹. Neužmiršdamas nuorodos ir į save, Tamulaitis pristatymo pabaigoje iš asimetrinės komunikacijos pereina prie kito adresato – į laureatą kreipiasi antruoju asmeniu ir, susitapatinęs su „visa Žiburėlio skaitytojų šeima“, sveikina kolegą su LRK literatūriniu apdovanojimu⁴². Toks asmeninio poveikio pranešimas numanomai turėjo pritraukti Brazdžionio palankumą bei stiprino paties sveikintojo statusą.

Vizualumui Brazdžionio viešinimo kampanijoje, ne tik susijusioje su LRK konkursu, apskritai buvo skirta daug dėmesio – didelio formato jo nuotraukos buvo spausdinamos net ant žurnalų viršelių⁴³. Koreliacijos prasme ypač paveikios buvo tos nuotraukos, kuriose poetas pozavo su vaikais.

Artimiausią kontaktą su tiesioginiu adresatu – vaiku – užmezgę Tamulaičio ir Brazdžionio kūriniai vaikams, deja, nerado atgarsio latvių vaikų periodikoje. Apie apdovanojimus buvo tik trumpai pranešta kaimyninės šalies kultūrinėje spaudoje.

Vaikų literatūros lauko ribų išplėtimas

Modernistines poezijos linkmes išbandę kaimynai labiau domėjosi kitu LRK premijos nominantu – Kaziu Binkiu, apdovanotu už 1937 m. išėjusią pasaką-poemą vaikams *Kiškių sukilimas*. Anot latvių rašytojo, publicisto Adolfo Erso (Ādolfs Erss), dalyvavusio premijos įteikimo iškilmėse Kaune⁴⁴, klausytojai Binkio poema „džiaugiasi ir juokiasi kaip vaikai. Knyga patinkanti ir dideliems, ir mažiems, nes visas Kaunas žino, ant ko kiškiai supyko“⁴⁵. Net po kelerių metų Latvijoje išpopuliarėjusios Binkio dramos jaunimui *Atžalynas*⁴⁶ komentaruose

41 V.[ytautas] Tamulaitis, „Jaunųjų poetas Vytė Nemunėlis“, *Žiburėlis*, 1937, Nr. 3, p. 9–10.

42 *Ibid.*, p. 10.

43 Žr.: *Žvaigždutė*, 1925, Nr. 10, 1-as viršelis.

44 1937 m. pradėtas rengti Baltijos šalių rašytojų ir spaudos darbuotojų bendradarbiavimo projektas, tad į literatūrinių apdovanojimų iškilmės buvo kviečiami svečiai iš Latvijos, Estijos, Suomijos. Žr.: Ādolfs Erss, „Brauciens uz Kauņu“, *Brīvā Zeme*, 1937 04 15, Nr. 83, p. 2.

45 Ādolfs Erss, „Pieci laureāti un pirmizrāde“, *Jaunākās Ziņas*, 1938 02 17, Nr. 39, p. 6.

46 1940 m. drama buvo pastatyta Latvijos nacionaliniame dramos teatre, gyvai aptarinėjama, lyginama su Lietuvos teatro pastatymu, kurio gastrolės Rygoje vyko 1939 m.

buvo minimas pjesės autoriaus gautas LRK apdovanojimas už „humoristinę poemą apie [...] visiems mums žinomą operos dainininką Kiprą Petrauską“⁴⁷. Įdomu, jog *Atžalyno* orientacija į jaunimo ir suaugusiųjų literatūrą kaimyninėje šalyje paveikė ir *Kiškių sukilimo* interpretaciją – iš dvigubam adresatui pateikiamų reikšminių plotmių pasirenkant tik vieną – skirtą suaugusiesiems.

Iki LRK apdovanojimo Binkio kūriniai Lietuvos vaikų žurnaluose buvo retenybė⁴⁸. Keli eilėraščiai buvo išspausdinti 1924 ir 1926 m. dar Šliūpo redaguojamame *Žiburėlyje*. Apdovanojimo laudaciją apie Binkį žurnalui parengė Antanas Miškinis⁴⁹. Iš suaugusiųjų literatūros atėjusį ekspresyvų ir triukšmingą poetą pristatyti vaikams nebuvo taip lengva. Tekste nuolat balansuojama tarp poeto kūrinėlių vaikams ir suaugusiems. Komunikuojant tarp adresatų, vaikams duodama nuoroda į ateitį – jei jie mokysis, skaitys, tai tikrai susidurs su skambiomis poeto eilėmis ir galės jomis pasimėgauti. Kaip ir ankstesniuose pranešimuose, nupasakojama autoriaus vaikystė, kuri taip pat buvo ne idiliška, nes pilna išdaigų ir paklydimų. Per poeto mėgstamus vaikystės užsiėmimus žaismingai pereinama prie kūrybinių darbų: poeto pomėgis vėjui išsirutuliojęs į „vėjavaikišką“ poeziją, iš pomėgio žvejybai atsiradusi poemėlė vaikams *Meškeriotojas*. Šalia pamėgtų Binkio knygų suaugusiems, pateikiamas ir knygų mažiesiems sąrašas, primenantis, jog poetas „ligi šiai dienai nepamiršta mūsų, jaunųjų“: Laudacijos autoriaus susitapatinimas su vaikais šiame kontekste atrodo neįtikinantis ir atskleidžia komunikacijos su vaikų auditorija patirties stoką. Kalbėdamas apie premijuotos knygos vertę, Miškinis pabrėžia poeto kalbos dainingumą, poetikos folkloriškumą, laisvės ir vienybės idėjos išskėlimą, motinos ir vaiko ryšį. Greta Miškinio straipsnio išspausdinta rūsti įtempto žvilgsnio Binkio nuotrauka taip pat buvo artimesnė modernistinei pozicijai nei vaikų poeto reprezentacijai (pavyzdžiui, visai kitaip Binkio įvaizdis *Žiburėlyje* kuriamas po jo mirties – šalia straipsnelio įdedama jo šeimos nuotrauka, kurioje jį supa keturi jo vaikai)⁵⁰.

Dvigubam adresatui buvo pritaikytas ne tik laureatą pristatantis tekstas, bet ir po juo spausdinamos poemos *Kiškių sukilimas* ištraukos: eilėraštis „Gegužinė“

47 „Aug skaišta jaunaudze“, *Jaunākās Ziņas*, 1940 01 23, Nr. 18, p. 16.

48 Publikacijas laikraščio *Mūsų rytojus* skyrelyje vaikams išsamiai yra pristatęs Adolfas Juršėnas. Žr.: Kazys Binkis, *Raštai*, t. 1, sudarė Adolfas Juršėnas, Vilnius: Pradai, 1999, p. LXXVII–LXXX.

49 A. M. [Antanas Miškinis], „„Kiškių sukilimo“ autorius Kazys Binkis“, *Žiburėlis*, 1938, Nr. 4, p. 9 (7)–10 (8).

50 Idem, „Mūsų Kazys Binkis užmerkė akis“, *Žiburėlis*, 1942, Nr. 8 (balandžio 30), p. 117.

vaikams skleidė linksmą, folklorines intonacijas primenančią paukščių ir žvėrių šventės nuotaiką, o suaugusiajam priminė melodramatišką buitinę sceną ar bohemiškųjų rašytojų susibūrimų kasdienybę. Poemos pristatymo tekste Kipro Petrausko tema neplėtojama, todėl žurnale publikuotas „Kiškių maršas“ poemos neskaičiusiam vaikui, nežinančiam Kauno kultūrininkų kuliarinio gyvenimo, apskritai galėjo būti nesuprantamas – juk kiškių kariuomenė žengia į Kauną, o ne (kaip įprasta) Vilniaus vaduoti. Juoba kad straipsnelyje būta aiškių, patriotizmą žadinančių užuominų apie tai, jog „kiškiai nebenori, kad juos medžiotojai su varovais gąsdintų, gaudytų ir šaudytų, sukyla prieš tuos savo priešus. Ir pavyksta jiems tai, [...] mat kur vienybė ir sutarimas – ten ir laimėjimai“⁵¹. Suaugusiam skaitytojui kovinga „kiškių karo“ nuotaika galėjo kelti daugiareikšmių aliuzijų – ir į meniškai užslėptą kvietimą pagaliau susivienyti, ir į Lietuvos vykdomos politikos kritiką, ir kritiką šimtais posmų reprodukuojamai Vilniaus vadavimo lektūrai, ir į kuliarines Kauno kultūrininkų „pasikandžiojimo“ peripetijas. Dėl minėto daugiareikšmiškumo ši Binkio poema neabejotinai buvo įžengusi ir į to meto suaugusiųjų literatūros lauką, o laiko perspektyvoje nuo tuomečio konteksto nutolusiems tyrinėtojams ji ir dabar yra vis dar neįminta mįslė.

Nepaisant gauto apdovanojimo, Binkio ryšys su *Žiburėliu* taip ir neužsižėgė. Sveikatą, higieną, darbštumą ir patriotiškumą propaguojančiam žurnalui būtų puikiai tikę kai kurie poeto kūriniai vaikams, pavyzdžiui, poemėlė „Jonas pas čigonus“, tačiau Binkio apsisprendimą bendradarbiauti su *Mūsų rytojumi*, matyt, nulėmė finansiniai sumetimai, o gal ir nenoras viešai keisti eksperimentatoriaus kaukės – ši, beje, ne itin paranki buvo ir utilitarinių poreikių vis dar veikiamai lietuvių vaikų literatūrai. Laureato „privalomųjų eilučių“ funkciją, matyt, atliko 1940 m. *Žiburėlio* skaitytojams pristatyta netrukus „iš spaudos išsisianti“ Binkio poema *Gediminas pas Keistutį*, skirta Vilniaus vadavimo tematikai⁵². Ji labai tiko Lietuvos nepriklausomybės dienai skirto žurnalo numerio nuotaikai, o cituojamieji poemos fragmentai, papildyti knygos viršelio ir iliustracijų pavyzdžiais, atliko ne tik literatūrinę, bet ir reklaminę funkciją. Šalia pristatomos naujos poemos Binkio ryšys su LRK neprimenamas, tačiau pats numeris suformuotas tarsi visų premijos laureatų galerija: be Binkio, žurnale spausdinami Brazdžionio eilėraščiai, Babicko *Cap Rap* ištrauka, o redaktoriaus skiltyje pranešama apie Zobarskui antrą kartą įteiktą LRK premiją.

51 Idem, „Kiškių sukilimo“ autorius Kazys Binkis“, *Žiburėlis*, 1938, Nr. 4, p. 9 (7).

52 Kazys Binkis, „Keistutis pas Gediminą“: [poemos fragmentai], *Žiburėlis*, 1940, Nr. 3, p. 35–36.

Tęsiant temą apie vaikų literatūros lauko ribų išplėtimą, paranku būtų kiek nukrypti nuo įvykių chronologijos ir aptarti paskutiniosios tarpukariu įteiktos LRK premijos recepciją. 1940 m. premija buvo įteikta Zobarskui už 1939 m. išleistą apsakymų knygą *Pabėgėlis*. Tai, kad apdovanotos knygos adresatas yra dvilypis, pastebėjo ir rašytojo amžininkai – pasak Brazdžionio, Zobarskas rašęs „apie vaikus ir galbūt vaikams“⁵³. Nepaisant to, vaikų žurnaluose išspausdinti komunikaciniai pranešimai buvo pritaikyti vaikų suvokimui, akcentuojant „apsakaitėse“ iškeliamas tradicines moralines vertybes – kilnumą, tėvynės meilę, darbštumą, užuojautą ir neapykantą išdavystei⁵⁴.

Po pirmojo apdovanojimo Zobarsko kūryba buvo publikuojama tik *Žiburėlyje*, po antrojo – apie rašytojo sėkmę jau informuota ir kituose Lietuvos vaikų žurnaluose – trumpa informacija pasirodė katalikiškoje *Žvaigždutėje*⁵⁵, daugiau dėmesio tam skyrė į miesto vaikus orientuotas žurnalas *Vyturys*. Naujų knygų rubrikoje, kurią vedė *Vyturyje* bendradarbiaujantis *Žiburėlio* sekretorius Kazys Papečkys, perspausdinamas sutrumpintas knygos *Pabėgėlis* pristatymas iš *Žiburėlio*⁵⁶. Anotacijoje skaitytojas intriguojamas gerų ir sumanių vaikų pavyzdžiu, netikėtai geraširdžio priešų kareivio ir saviškio ūkininko išdaviko paveikslais. Zobarskas pristatomas kaip „gerai žinomas vaikų rašytojas“, skaitytojams primenama ir už pirmąją knygą *Ganyklų vaikai* įteikta literatūrinė premija⁵⁷. Apie antrosios Zobarsko knygos apdovanojimą žurnalo redaktorius Daumantas Čibas informuoja tik kitame žurnalo numeryje. Rašytojo apsakymų siužetus pateikdamas pirmojo pasaulinio karo atsiminimų ir vaizdų kontekste, redaktorius kvietė „atidžiai perskaityti“ geriausią metų knygą ir įvertinti tautos laisvės kainą⁵⁸. Ši redaktoriaus pozicija unikali tuo, kad, šalyje vis augant karo ir laisvės netekimo grėsmei, sugebama neužmiršti žurnalo adresato pažeidžiamumo. Naudodamas mediacinės komunikacijos metodą, knygos reklamą Čibas subtiliai pajungė vaikams moraliai sutelkti ir parengti neišvengiamiems ateities sunkumams. Šio straipsnio sukurta įtampą atpalaiduoja po tekstu įdėta tikslinga naujosios Zobarsko knygos iliustracija (dailininkė Domicelė Tarabildienė), kurioje vaizduojamas švelniai besišypsantis berniukas, iš delno maitinantis paežerėje pa-

53 Bernardas Brazdžionis, „Lietuvių vaikų literatūra“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, Kaunas: Šviesa, p. 70.

54 K.[azys] Papečkys, „Stepas Zobarskas. ‚Pabėgėlis‘“: [anotacija], *Žiburėlis*, 1940, Nr. 1, p. 16 (14).

55 [Jonas Kuzmickis], „Vaikų literatūros premija“: [žinutė], *Žvaigždutė*, 1940, Nr. 3, p. 22 (54).

56 K.[azys] Papečkys, *op. cit.*

57 Idem, „Stepas Zobarskas. ‚Pabėgėlis‘“: [anotacija], *Vyturys*, 1940, Nr. 2, p. 27 (13).

58 D.[aumantas] Čibas, „Sunku buvo gyventi“, *Vyturys*, 1940, Nr. 3, p. 10 (40).

slėptą arklį. Iliustracija ir jos priedas („Malonu buvo jausti, kaip didelės bėrio lūpos kutena delną ir kaip dėkingai mirksi akys“⁵⁹) suteikia viltį, kad ir karo sąlygomis intymusis vaikystės pasaulis gali išlikti.

Zobarsko apdovanojimai ir glaudus ryšys su tarptautine RK organizacija turėjo įtakos jo atpažįstamumui ir už Lietuvos ribų. Jau po antrojo LRK lietuvių vaikų literatūros konkurso šia iniciatyva buvo susidomėjęs Ženevos tarptautinio švietimo biuro Vaikų literatūros skyrius, prašydamas Lietuvoje premijuotus kūrinčius siųsti į Ženevos vaikų literatūros nuolatinę parodą, kurios tikslas – supažindinti knygų leidėjus su įvairių šalių vaikų literatūra, paskatinti literatūros vertimus⁶⁰. Zobarsko apsakymas „Dagių muzika“ iš premijuotos knygos *Ganyklų vaikai* buvo išspausdintas anglų kalba 1939 m. JAV išleistoje knygoje *Geriausios apysakos berniukams ir mergaitėms*⁶¹. *Žiburėlis* džiaugsmingai garsino šį prasi-
veržimą į JAV literatūros rinką, primindamas, kad kūrinių autorius yra buvęs žurnalo redaktorius⁶². Oficialus Zobarsko kūrybos pripažinimas bei įvairiais kanalais platinama kultūrinė informacija⁶³ paskatino ir kaimyninės Latvijos susidomėjimą. 1940 m. populiariame oficioziniame laikraštyje *Latvijas Kareivis* buvo išspausdintas rašytojo apsakymas „Pakarklio išdavystė“⁶⁴ iš knygos *Pabėgėlis*, o 1943 m. regioniniame Latgalos laikraštyje *Rēzeknes Ziņas*, šalia suaugusiesiems skirto apsakymo „Broliai“⁶⁵, pristatyta ir rašytojo biografija, jį siejant su LJRK veikla ir vadinant „jaunimo ideologu“⁶⁶.

LRK organizuojamų konkursų istorijoje Zobarskas buvo unikalus asmuo, kuriam pavyko suderinti ir rašytojo, ir kultūrinės produkcijos agento vaidmenis. Jam lietuvių vaikų literatūros lauko ribas pavyko išplėsti labiau už kitus – tiek adresato amžiaus, tiek geografine prasme.

59 *Ibid.*, p. 11 (41).

60 „Lietuvos vaikų literatūros knygos bus išstatytos vaikų literatūros parodoje Ženevoje“: [žinutė], *Žiburėlis*, 1935, Nr. 5, p. 15.

61 Steps Zobarskas, „The Music of Scythes“, in: *Best Short Stories for Boys and Girls: 5th collection*, comp. Carol Ryrie Brink, Evanston: Row, Peterson & Company, 1939.

62 „Žiburėlio redaktoriaus apysaka angliškai“: [žinutė], *Žiburėlis*, 1939, Nr. 7 (balandžio 15), p. 109.

63 E. Kovaļunas, „Lietuvju literatūras svētki“, *Raksti un Māksla*, 1940 01 01, Nr. 3, p. 98 (300). Minėtinos ir ankstesnės Emilijos Prūsos, Liudo Giros ir kt. publikacijos latvių spaudoje.

64 Steps Zobarsks, „Pakarkla nodevība“: stāsts, tulk. K. Duncis, *Latvijas Kareivis*, 1940 05 01, Nr. 97, p. 4; Nr. 98, p. 4; Nr. 99, p. 4; Nr. 100, p. 4.

65 Steps Zobarsks, „Dziesma par brāļiem“: stāsts, tulk. K. Duncis, *Rēzeknes Ziņas*, 1943 08 28, Nr. 68, p. 4.

66 K.[azis] Duncis, „Steps Zobarsks“: [žinutė], *Rēzeknes Ziņas*, 1943 08 28, Nr. 68, p. 4.

Lietuvių vaikų literatūros aukso fondas

Solidžiausią indėlį vaikų literatūrai atnešusiam Pranui Mašiotui, premijuotam už 1938 m. trečią kartą išleistą atsiminimų knygą *Ir aš mažas buvau*⁶⁷, apdovanojimas buvo labiau simbolinis. Taip buvo pagerbtas 75-erių metų jubiliejaus sulaukusio pirmojo nepriklausomos Lietuvos vaikų laikraščio *Žiburėlis* krikštaitėvio, nuoseklaus ir jautraus praktiškai visų vaikų žurnalų palaikytojo, knygų ir vadovėlių vaikams autoriaus Mašiotu viso gyvenimo indėlis ne tik į vaikų literatūrą, bet ir į visos Lietuvos kultūrą apskritai. Nuo kitų premijos nominantų Mašiotu apdovanojimo atvejis skyrėsi tuo, kad jis buvo vienintelis premijuotas vyresniosios kartos rašytojas. Pagaliau išimtinis šis atvejis buvo ir ta prasme, jog ankstesnieji apdovanojimai atspindėjo konkursų tikslą skatinti rašytojus daugiau rašyti grožinės literatūros vaikams ir jaunimui, o pastarasis labiau atitiko nacionalinės premijos pobūdį.

Mašiotu darbai jau seniai buvo pasiekę kultūrinės vertės maksimumą, tad suteikta premija nebegalėjo padidinti jo žinomumo ar daryti pastebimesnę įtaką vaikų literatūros laukui. Kelerių metų premijos teikimo patirtis leido susivokti, jog jomis ne tik „paskatinama“, bet ir įtvirtinama – juk į premijuotųjų sąrašą rikiuojamos rašytojų pavardės formavo lietuvių vaikų literatūros aukso fondą.

Mašiotu kaip pirmojo tikro vaikų rašytojo statusu nepriklausomos Lietuvos vaikų žurnalai naudojosi jau nuo pirmųjų numerių. Jo sukauptas simbolinis kapitalas stiprino ant išgyvenimo ribos balansuojančius ir tarpusavio konkurenciją turinčius įveikti vaikų žurnalus. Iš laiko perspektyvos vertinant santykį, susiklosčiusį tarp vaikų žurnalų ir rašytojo, matyti, jog aktyvi, koreliuojanti rašytojo ir žurnalų komunikacija buvo naudinga ir jo kaip rašytojo institucijai. Nuolatinis rašytojo matomumas viešajame diskurse padėjo išsaugoti jo vardo ir kūrybos svorį veržliai besiplečiančiame ir kintančiame vaikų literatūros lauke.

Kaip premijos laureatas *Žiburėlyje* Mašiotas net nebuvo pristatytas – šią „smulkmeną“ užgožė prisiminimų ir jubiliejinių laudacijų lavina. Rašytojui buvo skirti kone du žurnalo (1938 m. gruodžio ir 1939 m. sausio) numeriai, iliustruoti rašytojo nuotraukomis ir kūrniais. Tradicinę premijuoto rašytojo laudaciją pakeitė 1939 m. vasario numeryje išspausdintas alegorinis Tamulaičio

67 Marija Gražina Stanionytė-Zujienė, *Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija 1919–1944 m.*, Kaunas: Naujasis lankas, 2010, p. 354.

kūrinėlis „Senelio pasaka“, kuriame vaikų literatūra iki Mašiotų vaizduojama kaip apskurusi našlaitė, kurios niekas nepasigaili ir kuriai neaukoma – net graži pasipuošusi moteris (galima aliuzija į Švietimo ministeriją)⁶⁸. Mašiotų kūryboje propaguojamos gamtos meilės ir humaniškumo idėjos Tamulaičio tekste perteikiamos vaizduojant protagonisto surastą pasakišką mišką, kuriame „tuose pačiuose medžiuose turėjo savo lizdus ir balandžiai, ir miško vanagai“, „ant samanų kupsto gulėjo vilkas su avinėliu ir, sukišęs savo snukučius, miegojo kaip broliai“, o „šuo laižė mažam kiškeliui kojytę, kurią jis buvo pasidūręs miške“. Stebuklingo miško simbolikoje kartojasi pirmojo LRK laureato Babicko sukurto herojaus Jurgio Sauliaus svajonės apie „žydintį sodą“, atliepiančios LRK idealus. Tamulaičio tekstas, nors ir paremtas pasakoms būdingais įvaizdžiais (našlaitė, nenaudėliai vaikai, miško žvėreliai, Karalaitė, senelis), vargu ar vaikų auditorijos galėjo būti suprastas ne kaip sentimentali pasaka, o kai kas daugiau – tikrasis jo adresatas buvo pats jubilatas ir literatūros procesą sekantys suaugusieji. Nors ir ne vaikams pritaikyta, tokia ambivalentinė komunikacija koreliavo su instituciniu – rašytojų, mokytojų, rėmėjų santykiu. Įdomu, jog šioje Tamulaičio sukurtoje komunikacinėje grandinėje buvo ignoruota ir net kritikuota valstybės institucija, kurios politika kultūros klausimu tuo metu jau buvo gerokai pasikeitusi. Kaip minėta, 1935 m. buvo įsteigta valstybinė literatūros premija, o nuo 1936 m. ir pati LRK vaikų literatūros premija buvo simboliškai kilstelėta į valstybinės svarbos lygmenį – jos įteikimas iš LRK administracinių patalpų persikėlė į Valstybinį teatrą, kur konkurso nugalėtojas kartu su valstybinės literatūros premijos laureatais buvo pagerbiamas iškilmingame Vasario 16-osios dienos minėjime. *Žiburėliui* tai buvo gera proga patraukti savo skaitytojų dėmesį – jame niekada nebuvo pamirštama informuoti, jog iškilnėse dalyvavo LRK globėjas, Respublikos prezidentas Antanas Smetona, ministras pirmininkas, užsienio šalių diplomatai, Lietuvos rašytojų sąjungos administracija ir kt.⁶⁹. Minėtoje Tamulaičio pasakoje sąmoningai ar nesąmoningai ignoruota mobilizacijos funkcija gali liudyti apie rašytojų siekį literatūroje išlaikyti tam tikrą suverenitetą, konfrontuojantį su valdžios institucijų noru viską kontroliuoti.

Mašiotų kūryba ir veikla yra plačiai tyrinėta, tačiau nėra akcentuota, kaip pats rašytojas vertino literatūrinius konkursus. Išsamesnio tyrimo objektas galėtų

68 Vyt.[autas] Tamulaitis, „Senelio pasaka“: [pasaka], *Žiburėlis*, 1939, Nr. 3 (vas. 15), p. 35–37.

69 „Įteikta L.R.K. vaikų literatūros premija“: [žinutė], *Žiburėlis*, 1936, Nr. 2, p. 2 (2-as viršelis).

būti ir rašytojo užmezgti ryšiai su latvių kultūrininkais jam gyvenant ir dirbant Rygoje. Dėl šių ryšių Latvijoje jis buvo tapęs vienas žinomiausių lietuvių vaikų rašytojų – 1924–1925 ir 1934–1935 m. prestižiniame Andrėjaus Jeseno (Andrejs Jesens) literatūriniame žurnale *Mazās Jaunības Tekas* (1924–1935), skirtame mažiausiems skaitytojams, buvo išspausdinta per 18 kūrinėlių iš Mašiotų knygelelių *Žiema ir vasara* (1920) ir *Sparnuočiai* (1922). Nuo pasakėlių išspausdinimo ir rašytojo apdovanojimo jau buvo praėję šiek tiek laiko, tad nenuostabu, kad premijavimo faktas kaimyninėje šalyje buvo pristatytas ne remiantis jo kolegų ar draugų refleksijomis, o žiniomis, gautomis tiesiogiai iš Lietuvos – jis vadinamas „lietuvių vaikų literatūros tėvu“⁷⁰. Tai dar kartą patvirtina, jog dėl nutrūkusios ir neatnaujinamos ar nepakankamos komunikacijos kultūros vertybių simbolinis kapitalas gali ir sunykti. Šis klausimas išlieka aktualus ir dabar – reikia nuolat ieškoti modernių, patrauklių komunikacijos būdų, kad lietuvių vaikų literatūros tradicijas įtvirtinusių rašytojų vardai nebūtų užmiršti, o jų kūryba išliktų kultūrine vertybe sparčiai besikeičiančiame pasaulyje.

Apibendrinamosios išvados

LRK draugijos įsteigta vaikų literatūros premija buvo stiprus veiksnys, paveikęs visą Lietuvos literatūrinį gyvenimą. Ne visų tarpukariu leistų lietuvių vaikų žurnalų sąsajos su vaikų literatūros konkursais buvo glaudžios ir abipusiai reikšmingos. Aktyviausiai vaikų literatūros konkursų diskurse dalyvavo LRK leidžiamas *Žiburėlis*. Su tiesioginiu adresatu – vaiku – žurnalas užmezgė itin artimą koreliuojantį kontaktą. Premijuotų rašytojų pristatymas žurnalo numeriuose buvo pritaikytas prie vaikų suvokimo, akcentuojant rašytojų vaikystės laikotarpį, išryškinant mokslo siekimo liniją, drąsą ir užsispyrimą kurti. Svarbų vaidmenį vaidino vizualinė rašytojų reprezentacija. Rašytojų fotografijos, biografiniai faktai laido skaitytojams pasijusti simbolinės vaikų literatūros šeimos nariais. Rašytojams tai didino atpažįstamumą, stiprino jų kaip vaikų rašytojų statusą ilgalaikėje perspektyvoje.

Žiburėlis pasitarnavo ir kaip vaikų rašytojų literatūrinės komunikacijos erdvė – su premijomis susijęs kontekstas leido jiems vienas kitam išsakyti viešas

70 „Tris jauni literatūros laureatai Lietuvai“, *Brivā Zeme*, 1939 02 08, Nr. 32, p. 6.

padėkas, simpatijas, palaikymą, formuoti vaikų literatūros sampratą ir nustatyti savo vietą vaikų literatūros lauke bei išsaugoti nors dalinį to lauko suverenumą.

Daug mažiau į komunikaciją įsitraukė *Žvaigždutė* ir *Vyturys*. Jų kuriami komunikaciniai modeliai balansavo ant neutralaus informavimo ir koreliuojančio tarpininkavimo ribos. Konkursiniu diskursu šie žurnalai manipuliavo norėdami pabrėžti savo ryšį su apdovanotaisiais rašytojais ir taip sustiprinti savo simbolinį kapitalą. Net informavimo funkcijos atsisakę kiti vaikų žurnalai (*Kregždutė*, *Saulutė*) veikė siauroje interesų zonoje arba į komunikaciją neįsijungė dėl redaktorių asmeninių ambicijų.

Mobilizuojantis Lietuvos rašytojų draugijos ir LRK ryšys padėjo užsitarnauti ir šalies vadovybės pasitikėjimą – vaikų literatūros premijų teikimui, premijuotiems rašytojams suteiktas valstybinės reikšmės kultūros vertybės statusas.

Informacija apie lietuvių vaikų literatūros konkursų laureatus Latvijos kultūrinėje spaudoje buvo pateikiama fragmentiškai – ji nebuvo išskiriama iš bendro lietuvių literatūros procesų apžvalgos konteksto. Informacinę kultūrinę bendradarbiavimą siejančią funkciją dažniausiai atliko pačių lietuvių publikacijos latvių kultūrinėje spaudoje arba asmeninius kontaktus su lietuviais palaikantys latvių rašytojai. Tuo tarpu Latvijos vaikų žurnalų nei konkursai, nei premijuotieji kūriniai nedomino.

Gauta 2016 09 01

Priimta 2016 10 10

Communication Models in Twentieth Century (Interwar) Lithuanian Children's Periodicals: Children's Literary Awards

Summary

This article presents the first study of the reception of children's literature contests (organised by the Lithuanian Red Cross in 1933–1939) and their winning entries in the Lithuanian children's periodicals *Žiburėlis* (Flicker),

Saulutė (Little Sun), *Kregždutė* (Little Swallow), *Žvaigždutė* (Little Star), and *Vyturys* (Skylark). With this study the author attempts to determine the role played by these periodicals in establishing the tradition of awards for children's literature and in strengthening the status of children's authors. In the article she examines which institutional and addressee communication models were created and what determined their choice.

The study draws on the theoretical approach of sociology of literature (Pierre Bourdieu), institutional (Denis McQuail) and narrative communications (Seymour Chatman) schemes, and specific theoretical aspects of children's literature (Emer O'Sullivan).

The first to participate in the children's literature discourse was the magazine *Žiburėlis*, published by the Lithuanian Red Cross. The magazine established an especially close correlative contact with its addressee – the child. The magazines *Žvaigždutė* and *Vyturys* became involved in this process to a much lesser degree – the communication they created balanced between neutral informing and correlative mediation. These periodicals manipulated the discourse about contests – by emphasizing their relationships with the award-winning writers they increased their symbolic capital. The other magazines did not enter the discourse around contests. The article also touches on the question of international communication by discussing the reception of children's literature in the Latvian press.

Keywords: the field of children's literature, literary awards, Lithuanian children's periodicals, Red Cross, institutional communication, models of communication.
